

ЎЗБЕКИСТОНДА УМУМИЙ СУГУРТА СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

Маврулова Нилуфар Абдухалиловна

и.ф.д., доц. ТДИУ

e-mail: mavruolanilufar7@gmail.com

ARTICLE INFORMATION	ABSTRACT
Volume: 1 Issue: 10 DOI: https://doi.org/10.55439/INSURE/vol1_iss10/a16	Мазкур мақолада Ўзбекистонда умумий сугурта соҳасини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари белгиланган бўлиб, дастлаб мамлакатда сугурта тизимининг, хусусан, умумий сугурта соҳасининг барқарор ва самарали фаолият юритишига тўсқинлик қилувчи асосий омиллар аниқлаштирилган ва таҳлил этилган. Шунингдек, мазкур йўналишларнинг жорий этилиши орқали умумий сугурта соҳасида эришилиши кутилган натижалар баён қилинган. <i>сугурта бозори, умумий сугурта соҳаси, сугурта мукофотлари, сугурта тўловлари, инфляция, инвестиция, ЯИМ, моддий фаровонлик.</i>
KEYWORDS	

Кириш (Введение /Introduction)

Замонавий иқтисодий ривожланиш шароитида аҳоли ва тадбиркорлик субъектларининг сугурта ҳимояси ҳар қандай цивилизациялашган давлатнинг ажралмас хусусияти ҳисобланади. Жамият ривожланишининг барча босқичларида инсон ҳаёти ва фаолиятига турли хавфлар таҳдид солиб келган. Бахтсиз ҳодисалар, кутилмаган вазиятлар, табиат инжикликлари, турли табиий офатлар, шунингдек, даромадларнинг камайиши, мулкларнинг нобуд бўлишини олдиндан тахмин қилиш ва олдини олиш имкониятлари чекланган. Бироқ бу хавфларни бошқариш, назорат қилиш ва инсониятга, унинг молиявий ҳолатига салбий таъсирини камайтиришнинг турли усуллари ва воситалари мавжуд бўлиб, улар орасида сугурта тизими энг мақбул механизм сифатида эътироф этилади. Сугурта молия тизимининг муҳим бўғини бўлиб, уни жадал ривожлантириш, аҳолини кафолатланган сугурта хизматлари билан камраб олиш, миқдорларнинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, шунингдек, сугурта компанияларининг самарали фаолият юритишига қулай шарт-шароит яратишга қаратилган изчил ислохотлар амалга оширилмоқда. Ҳукумат томонидан олиб борилаётган чора-тадбирлар натижасида сўнгги йилларда сугурта бозорида мунтазам ўсиш динамикаси кузатилмоқда.

Сугуртанинг катта соҳаси бўлган умумий сугурта соҳасида ҳам ўтган йилларда содир бўлган чекловлар туфайли бироз пасайиш юз берган бўлса-да, соҳа тезда ўзини ўнглаб, яна ўсиш суръатларини бажарди. Умумий сугурта соҳасида ўсиш тенденцияси бажарилган бўлса-да, миллий сугурта бозорида муаммолар, камчиликлар, ҳатоликлар, соҳа таракқиётига тўсқинлик қилувчи омиллар талайгина. Тадқиқотни амалга оширишдан мақсад айнан шу жиҳатларга тўхталиб, умумий сугурта соҳасини ривожлантириш юзасидан устувор йўналишларни белгилашдан иборат.

Адабиётлар таҳлили (Обзор литературы / Literature review). Умумий сугурта соҳасини ривожлантириш йўналишлари қатор хорижий иқтисодчи олимларнинг илмий ишларида тадқиқ қилинган. Шунингдек, сугурта соҳасини самарали юритишнинг назарий-методологик асослари МДХ мамлакатлари олимлари: А.Алексеев, Е.Алексеева, В.Анциферов, Ю.Ахвледиани, Н.Внукова, А.Гвозденко, И.Денисова, А.Мустафина, Г.Насырова, Н.Ткаченко,

А.Хуторянский, Г.Чернова, В.Шаховларнинг тадқиқотларида ўрганилган.

Сугурта фаолиятининг методологик асослари, соҳани самарали юритиш механизмлари ва ривожлантириш йўналишлари мамлакатимиз олимлари: Ш.Абдуллаева, Н.Абдуллаева, И.Абдурахмонов, Г.Адилова, Д.Баратова, Н.Жумаев, И.Кенжаев, Н.Маврулова, Қ.Номозова, Г.Носирова, С.Умаров, Н.Хайдаров, Г.Халикулова, М.Хамроев, Ф.Хасанов, Х.Шеннаев, О.Юлдашев, Қ.Қўлдошев, Б.Ҳақбердиевларнинг илмий ишларида ўз аксини топган.

Тадқиқот мавзуси бўйича амалга оширилган изланишлар таҳлили шунинг кўрсатдики, сугуртанинг муҳим йўналиши ҳисобланган умумий сугуртани ривожлантириш концепцияси тизимли равишда тадқиқ этилмаган. Бу ҳолат диссертация иши доирасида тадқиқ қилинган муаммолар ва уларни бартараф этишга қаратилган таклиф ва тавсияларни ишлаб чиқишнинг долзарблигини белгилайди.

Тадқиқот усуллари (Методы исследования /Methodology). Тадқиқотни бажариш жараёнида тизимли таҳлил ва ёндашув, мантикий ва таркибий таҳлил қилиш, гуруҳлаштириш ва умумлаштириш, эксперт баҳолаш ва прогнозлаштириш, эконометрик моделлаштириш, ўзаро ва киёсий таққослаш усулларидан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар (Анализ и результаты /Analysis and results).

Мақолада дастлаб умумий сугурта соҳасининг барқарор фаолият юритишига тўсқинлик қилувчи омиллар аниқлаштирилади ва таҳлил этилади:

1. Мамлакат аҳолисининг сугурта хизматларидан фойдаланиш даражаси минтақалар кесимида таҳлил қилинганда, Тошкент шаҳри аҳолисининг соҳа хизматларидан фойдаланиш даражаси юқорилиги, яъни ялпи сугурта тушумларининг 61 фоизи айнан пойтахт минтақасига тўғри келиши маълум бўлди, ваҳолатки жами аҳолининг атиги 7,8 фоизи пойтахтга тўғри келади[1]. Бунга таъсир қилувчи омиллар қуйидагилар: аҳолида сугурта маданиятининг етарлича шаклланмаганлиги; сугурта хизматларининг аҳамияти ва хусусиятидан беҳабарлик; соҳа ташкилотларининг фаолиятига

ишончсизлик билан муносабатда бўлиш; сугуртага сарфланадиган маблағларни беҳуда сарф-харажат, деб билиш; нархларни юқори, деб ҳисоблаш; сугурта хизматларининг фойдали жихатлари тўғрисидаги тушунчаларнинг йўқлиги; сугурта компанияларининг, айниқса, минтакалардаги филиалларнинг чакана ва арзон сугурта турлари билан шуғулланишни истамаслиги каби ҳолатлар.

2. Сугурта компанияларида фаолият самарадорлигини оширишга қаратилган маркетинг стратегияларининг ишлаб чиқилмаганлиги, суст ишлаши, тўлақонли амал қилинмаслиги, тадбиркорлик субъектларининг талаб ва эҳтиёжларини тадқиқ қилишга қаратилган ёндашувларнинг йўқлиги сабабли кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг мулкӣ ва молиявий рискларини сугурталаш (тижорат банклари бундан мустасно) тизими деярли ишламайди, ваҳоланки, бу йўналиш истикболли бўлиб, мамлакатда иқтисодий ўсишни рағбатлантиради.

3. Сугурта маҳсулотларида нархни шакллантириш тизимида ҳамон демпинг сиёсатининг юритилиши ташкилотнинг молиявий ҳолатига, тўлов қобилияти меъёрларига, сугурта даъволарининг ижобий ҳал этилишига жиддий тўсик бўлмоқда, бу ҳолат носоғлом рақобат ва ишончсизлик муҳитини яратмоқда. Айрим сугурта турлари, хусусан, уй-жой ва автомобил сугуртасида бу ҳолатнинг юқори даражада қўлланилиши сугурта даъволарининг ижобий қондирилмаслигига олиб келмоқда. Шу омилнинг ўзиёқ жамиятда соҳага бўлган салбий ҳулосани юзага келтирмоқда.

4. Юқорида таъкидлаганимиздек, сугурталовчиларнинг биринчи галдаги мақсади сифатли ва қафолатланган хизмат кўрсатиш эмас, балки юқори тушумни таъминлашлигига қолмоқда. Сугурта полисларини сотишда, тушумни амалга оширишда тезкорлик билан ишлаган тизимда сугурта мажбуриятларининг бажарилиши узоқ вақтга чўзилмоқда, рўй берган сугурта ҳодисаларининг сабабини аниқлаш ва зарарни баҳолаш, сугурта қопламаларини тўлаш жараёнлари бюрократлашиб, даъволарни бошқариш тизими камомиллаштиришга муҳтож ҳолатга келган, бу эса мижозларнинг компания фаолиятидан кескин норозилигини келтириб чиқармоқда.

5. Соҳани капиталлаштиришни жадаллаштириш борасида олиб борилаётган ислохотларга қарамай мамлакат сугурта бозорининг капитал салоҳияти пастлигича қолмоқда, бу эса жаҳон сугурта бозорларига интеграциялашишга тўсқинлик қилади, кирувчи қайта сугурта имкониятларини чеклайди, чиқувчи қайта сугуртанинг ошишига олиб келади, натижада сугурталовчиларнинг даромадига ва рентабеллик даражасига таъсир ўтказмоқда. Жадвалга кўра, шарҳлаб ўтилган муаммо ва камчиликлар умумий сугурта бозорининг асосий кўрсаткичларига таъсир этмай қолмаган.

1-жадвал

Ўзбекистонда умумий сугуртага оид асосий кўрсаткичлар таҳлили[2]

Кўрсаткичлар	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Умумий сугурта мукофотлари, млрд.сўм	518,1	633,4	788,9	1217,9	1727,5	1879,3	3015,0	4707,0
Умумий сугурта тўловлари, млрд.сўм	89,2	95,9	191,7	196,9	284,2	419,6	618,7	1098,7
Умумий сугурта бўйича тўлов коэффициенти, %	17,2	15,1	24,2	16,1	16,4	22,3	20,5	23,3
Умумий сугурта компаниялари сонин	28	27	23	24	28	32	34	33
Умумий сугурта мукофотларининг ЯИМдаги улуғи, %	0,239	0,228	0,248	0,283	0,324	0,310	0,408	0,529
Умумий сугурта мукофотларининг жами сугурта мукофотларига нисбати, %	94	91,4	85	74,5	75	85	81	76
Умумий сугурта мукофотларининг аҳоли жон бошига нисбати, сўмда	16785	18170	24160	36400	51100	54400	85500	130660

Жадвалда Сугурта бозорини ривожлантириш ҳамда Статистика агентлигининг расмий манбаларидан олинган маълумотлар асосида умумий сугурта соҳасининг сўнги саккиз йиллик ҳолати реал акс этган. Жадвалга кўра, умумий сугурта соҳаси йилдан-йилга жадал ривожланмаган бўлса-да, мунтазам ўсиш тенденциясини бажарган. Сугурта компаниялари сонининг ортиши ривожланиш белгисини ифодаламайди, балки мамлакат ЯИМда умумий сугурта мукофотлари ҳажмининг ортиб бораётганлиги бизга бу кўрсаткич ҳақида реал баҳони бера олади. Жадвалга кўра, бу борада секин суръатларда бўлса ҳам ўсиш кузатишган. Олдимизда турган муҳим вазифа эса шу тенденцияни жадаллаштирган ҳолда иқтисодий барқарорликка эришиш ва доимий ўсишни таъминлашга хизмат қилиш ҳисобланади.

Юқоридаги ҳолат сугурта бозоридаги муаммо ва камчиликларни тизимли чора-тадбирлар ёрдамида ҳал этишни талаб қилади. Бугунги кунда бу тадбирларнинг Президент қарорларида акс этган тегишли йўл хариталарида белгиланган вазифалардан келиб чиққан ҳолда амалга оширилиши талаб этилади, қуйида соҳани ривожлантириш юзасидан тавсиялар бериб ўтилади:

1. Сугурта операцияларининг самарали амалга оширилиши аҳолининг соҳадан хабардорлигини оширишдан бошланади. Бу борада тегишли таклифлар ишлаб чиқилиб, жойларда бу бўйича кампаниялар ташкил этилди. Оммавий ахборот воситаларида чиқишлар, дебатлар, вилоят ҳудудларида сайёр дарслар ташкил этилди, видео роликлар воситасида реклама-тарғибот ишлари олиб борилди, аҳолининг мурожаатлари жойларда ўрганилиб, ҳал этилмаган сугурта даъволарининг ижобий ва тез фурсатларда ҳал бўлишига эришилди. Бундай кампанияларни аҳоли энг кўп жам бўладиган жойларда, шу билан бирга масофадан туриб амалга оширишни янада кучайтириш лозим, тарғибот орқали инсон онгига таъсир ўтказиш натижадор бўлади.

2. Потенциал сугурталовчиларга ҳар томонлама қулайлик яратиш, сугурталовчиларнинг иш юритиш харажатларини минималлаштириш мақсадида хизмат кўрсатишнинг барча жараёнларини онлайн режимга ўтказишни тезкор жорий этиш масалаларини ҳал этиш долзарб бўлиб, бу ҳолат соҳадаги фибрибгарлик ва алдов ҳолатларининг ҳам олдини олади.

3. Сугурта компаниялари ўз фаолиятида, айниқса, мажбуриятларни бажаришда Низом талабларини бажармаслик, назорат қондаларини бузиш ҳолатлари учраб туради. Бунинг олдини олиш мақсадида аниқ, тизимли назорат ва чора кўриш механизминини ишлаб чиқиб, мажбуриятларини бажаришга совуққонлик билан муносабатда бўлган юридик шахсларга жазо ва жарима санкцияларини қўллашни жорий этиш лозим. Шунингдек, сугурталовчи шахсларнинг даъволари қондирилиши бўйича апелляция ишларини қисқа муддатларда қўриб чиқиш ва истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш лозим.

4. Кўп бора таъкидланганидек, миллий сугурта бозорида катта капитал салоҳиятига эга, маҳаллий сугурталовчиларнинг шартномавий мажбуриятларини бажаришда ҳамкор сифатида қатнаша оладиган қайта сугуртага ихтисослашган миллий компанияни ташкил этишга зарурат мавжуд. Ўз фаолиятига қўшимча равишда қайта сугуртани амалга оширувчи ташкилотлар молиявий салоҳияти чекланганлиги бонс катта қийматга эга йирик объектларни сугурталашга қодир эмас, бу ҳолат айти бугунги кунда ўз имкониятларидан ортиқ мажбуриятларни жаҳон сугурта бозорига чиқишни тақозо қилмоқда, оқибатда миллиард сўмлаб капитал жаҳон сугурта бозорига чиқиб кетмоқда. Бу каби ҳолатнинг салбий оқибатларини қамайтириш мақсадида 2019 йилда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-4412-сон Қарорида айнан мажбуриятларнинг ортиқ қисмини жаҳон сугурта бозорига йўналтириш бўйича чеклов белгиланди: “2019 йил 1 октябрдан бошлаб шундай тартиб жорий қилинсинки, унга мувофиқ қайта сугурталовчи сугурта мажбуриятларини қайта сугурталаш учун хорижий сугурта ташкилотларига беришдан аввал бериладиган сугурта мажбуриятларининг камида 50 фоизи миқдорида қайта сугурталаш бўйича офертани (қайта сугурталаш шартномаларини тузиш таклифини) Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қайта сугурталаш фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлган сугурта ташкилотларига юбориш шарт”[3]. Мазкур чекловнинг ўрнатилиши миллий бозорда капиталнинг қолдирилишига, бу эса унинг капитал салоҳияти ошишига сабаб бўлади.

Юқорида белгиланган йўналишларнинг жорий этилиши орқали умумий сугурта соҳасида қуйидаги натижаларга эришилади:

1. Барқарор ишлайдиган сугурта тизимининг яратилиши унинг энг муҳим функцияси бўлган аҳоли ва тадбиркорлик субъектларини ижтимоий ҳимоя қилиш, давлатнинг харажатлар юқини қамайтиришга хизмат қилади.

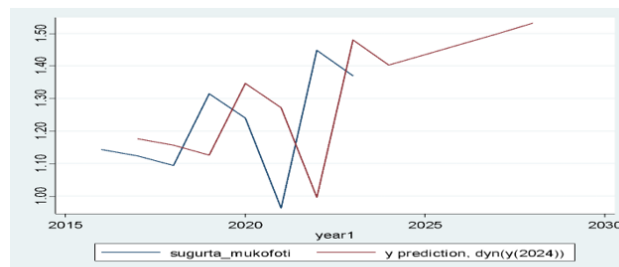
2. Сугурта операцияларининг тез ва самарали амалга оширилиши натижасида сугурта тушумларининг ЯИМдаги ҳиссаси, аҳоли жон бошига тўғри келадиган сугурта мукофотлари ҳажми ошишига ҳамда сугурта компанияларининг инвестиция имкониятлари кенгайиб, давлат инвестиция дастурида белгиланган вазифаларнинг тўлақонли бажарилишига эришилади.

2-жадвал

Ўзбекистон Республикасида 2023-2027 йилларда умумий сугурта мукофотларининг ўзгариш динамикаси прогноз қийматлари

Йил	Пессимистик	Оптимистик	Ўртача
2023	0,96	1,45	1,30
2024	0,99	1,53	1,32
2025	1,02	1,58	1,43
2026	1,05	1,70	1,46
2027	1,09	1,74	1,49

2027 йилга келиб аҳолининг сугурта хизматларидан фойдаланиш индекси ортиб, барча соҳалар ва йўналишлар бўйича сугурта мукофотлари ортиб бориш хусусиятига эга бўлади, прогноз қийматлари бўйича ўртача олдинги йилга нисбатан 49 фоизли ўсиш мавжуд бўлиши аникланди.

2-расм. Сугурта мукофотлари ва прогноз қийматларининг таққослама ҳолати

3. Амалда бўлган мажбурий сугурта турларининг камров кенглиги таъминланиб, ишлаб чиқаришнинг узлуксизлигига, иқтисодий ўсишга, турмуш фаровонлиги ошишига, аҳолининг меҳнат қobiliяти таъминланишига эришилади. Мажбурий сугурта ихтиёрий сугуртанинг аккумуляцияси бўлиб, сугурта хизматларидан бир марта фойдаланган ва унинг самарасини ҳис қилган потенциал миқозларда ихтиёрий сугуртадан фойдаланишга эҳтиёж ва ишонч ортади, шунинг учун ҳам тобора кўп компаниялар сугуртанинг мажбурий шакли бўйича фаолият олиб боришни маъқул кўрмоқда ва сугурта назорати органининг тегишли талабларини (минимал устав капиталлини шакллантириш, ҳудудий филиалларни ташкил этиш) бажарган ҳолда мажбурий сугурта билан шуғулланмоқда.

4. Сугурта хизмати истеъмолчиларининг соҳадан мамнунлиги таъминланади, бунинг энг муҳим шarti бўлиб сугурта даъволарининг киска муддатларда ҳамда ижобий қондирилиши ҳисобланади. Истеъмолчиларни мамнун қилиш, улар билан ҳамкорликнинг давомийлигини сақлаш ҳам шу омилга чамбарчас боғлиқ: сугурта соҳасидаги энг самарали реклама – бу даъволарнинг ижобий ҳал этилишидир.

5. Умумий сугурта соҳасини рақамлаштиришни молиянинг бошқа рақамлашган соҳалари каби жадаллаштириш имконияти юзага келади, бу эса масофадан туриб, уйдан чиқмасдан, ортқча харажатларсиз сугуртадан фойдаланишни маъқул кўрувчи потенциал миқозлар талабидир.

Умуман олганда, умумий сугурта соҳасининг рақобатбардошлигини таъминлаш, унинг салоҳиятини ошириш, хизмат кўрсатишнинг экотизимларини жорий этиш, камров аудиториясини кенгайтириш, сугурта муносабатларини самарали амалга ошириш учун сугурта бозори профессионал иштирокчиларининг биргаликдаги ҳаракати талаб этилади.

Хулоса (Заключение/Conclusion). Мазкур мақолада кейинги беш йил учун, яъни 2023-2027 йилларда умумий сугурта бозорининг ҳолатини ифодаловчи асосий кўрсаткичлар ўзгаришининг прогноз вариантлари ишлаб чиқилди. Прогнозлаш жараёнида силликланган методларидан бири бўлган Winters методидан аддитив методи билан бирга қўллаган ҳолда фойдаланилди [4], чунки бу ҳолда прогнозни сценарийлар ҳолатида ишлаб чиқиш имконияти мавжуд бўлиб, ҳар бир кўрсаткич ва умумий натижавий омил учта сценарийда пессимистик, ўрта ва оптимистик кўринишда амалга оширилади. Мақолада, шунингдек, умумий сугурта соҳасига оид молиявий натижаларнинг мамлакат иқтисодий ўсишига таъсирини аниқлаш асосида сугурта мукофотларининг 2027 йилгача прогноз қийматлари ишлаб чиқилди.

References:

1. <http://www.imda.uz> – Ўзбекистон Республикаси Сугурта бозорини ривожлантириш агентлигининг расмий сайти маълумотлари.
2. Сугурта бозорини ривожлантириш агентлигининг йиллик ҳисоботлари ва Статистика агентлигининг расмий маълумотлари.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 2 августдаги ПҚ-4412-сон “Ўзбекистон Республикасининг сугурта бозорини ислох қилиш ва унинг жадал ривожланишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори.
4. Бадалов А.Д. Инвестиционный климат и его влияние на экономический рост: эмпирический анализ. Научно-аналитический журнал "Экономика: временные ряды и эконометрика", 2020. 2(8), 62-70.